

ANNALS OF GASTRONOMY AND TOURISM STUDIES

ISSN: 3023-7823

Journal homepage: www.agats.org

Received: 29.05.2025

Accepted: 15.09.2025

Annals of Gastronomy and Tourism Studies, 2025, 2(2), 36-45

Araştırma Makalesi (Research Article)

İSTANBUL TARİHİ YARIMADA'DAKİ MÜZELERDE ENGELSİZ TURİZM UYGULAMALARI ANALİZİ (AN ANALYSIS OF BARRIER-FREE TOURISM PRACTICES IN THE MUSEUMS OF THE HISTORICAL PENINSULA)

Fehmi DİŞLİOĞLU^{1*} (orcid.org/ 0000-0002-6436-3260)

¹Millî Savunma Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Özet

Bu çalışmada, İstanbul Tarihi Yarımada'daki müzelerde engelsiz turizm uygulamaları kapsamlı bir biçimde analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı, engelli ziyaretçilerin müze mekânlarına erişilebilirlik düzeyini, sunulan hizmet ve donanım kalitesini belirlemek; mevcut uygulamaların güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymaktır. Elde edilen veriler doğrultusunda, erişilebilirlik kriterleri ışığında değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma bulguları, bazı müzelerde fiziksel düzenlemelerin ve rehberli turların yetersiz kaldığını; işaret dili tercüme hizmetlerinin sınırlı olduğunu; yönlendirme panolarının ise yeterince açık ve anlaşılır olmadığını göstermektedir. Öte yandan, birkaç müzenin sesli betimleme ve interaktif sergi imkânları sunarak olumlu örnek oluşturduğu belirlenmiştir. Sonuç bölümünde, erişilebilirlik kılavuzuna uygun olarak mimari düzenlemelerin iyileştirilmesi, personel eğitimlerinin artırılması ve dijital içeriklerin çeşitlendirilmesi önerilmektedir. Bu önerilerin hayata geçirilmesi, hem engelli bireylerin kültürel deneyimlerinin zenginleşmesine katkı sağlayacak hem de müzelerin toplumsal kapsayıcılığını güçlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Engelsiz turizm, Erişilebilirlik, Müzecilik, Kültürel Miras, Tarihi Yarımada, İstanbul.

Abstract

This study provides a comprehensive analysis of accessible tourism practices in museums located on Istanbul's Historic Peninsula. The primary objective is to assess the level of physical and informational accessibility for visitors with disabilities, as well as to identify the strengths and weaknesses of existing services and facilities. Findings reveal that while some museums lack adequate physical modifications and trained personnel for guided tours, others demonstrate promising examples through audio description services and interactive exhibits. Key shortcomings include limited sign language interpretation, insufficiently clear signage, and inconsistent staff awareness of accessibility needs. Recommendations emphasize the need for structural improvements, enhanced staff training programs, and expansion of digital and sensory-oriented content. Implementing these measures will enrich the cultural experiences of disabled individuals and foster greater social inclusion within the museum sector.

Keywords: Accessible Tourism, Accessibility, Museums, Cultural Heritage, Historical Peninsula, Istanbul.

Giriş

Turizm, bireylerin farklı coğrafi, kültürel ve tarihî ortamlarla etkileşim kurmasını sağlayan çok boyutlu bir etkinliktir. Sadece ekonomik getiri sağlamanın ötesinde, sosyal bütünleşme, kültürel mirasın korunması ve toplumlar arası anlayışın gelişmesi gibi önemli işlevleri de bulunmaktadır (Darcy ve Buhalis, 2011). Bununla birlikte, turizm faaliyetlerine katılım konusunda tüm bireylerin eşit fırsatlara sahip olup olmadığı, uzun süredir tartışılan bir meseledir. Son yıllarda bu tartışmalar

*Sorumlu yazar: fehmi.dislioglu@msu.edu.tr

DOI: 10.69527/agats.2025.18

“herkes için turizm” anlayışını doğurmuş, özellikle engelsiz turizm kavramı üzerinde durulmaya başlanmıştır. Engelsiz turizm; fiziksel, zihinsel ya da duyuşal farklılıkları olan bireylerin turizm hizmetlerinden bağımsız biçimde yararlanabilmesini hedefleyen kapsayıcı bir yaklaşımdır (Altuntaş ve Karaca, 2019). Dünya genelinde yaşanan nüfus oranları, hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin artması ve Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası belgeler, turizm sektöründe erişilebilirlik ilkesinin benimsenmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye’de de son on yılda bu alanda olumlu adımlar atılmış, Kültür ve Turizm Bakanlığı “erişilebilir turizm destinasyonları” belirleyerek özel projeler yürütmeye başlamıştır. Ancak özellikle tarihî yapılar söz konusu olduğunda erişilebilirliğin sağlanması mimari koruma kaygılarıyla çelişebilmekte, uygulamada ciddi zorluklar yaşanabilmektedir (Gümüş, 2021). Örneğin, UNESCO tarafından koruma altına alınmış birçok yapı, asansör veya rampa gibi fiziksel müdahalelere açık değildir. Bu durum hem fiziksel hem de dijital çözümlerin birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma, İstanbul’un tarihî ve kültürel açıdan en yoğun bölgelerinden biri olan Tarihi Yarımada’da yer alan beş müzenin erişilebilirlik uygulamalarını incelemektedir. Çalışmada, Dalgıç ve Kale (2014) tarafından geliştirilen erişilebilirlik değerlendirme ölçeği temel alınmış, her müze beş başlık (fiziksel, görsel/işitsel, bilgiye erişim, personel hizmetleri ve sosyal alanlar) altında gözlem yoluyla analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, her müze için ayrı ayrı tablolaştırılarak hem yapısal durum hem de yönetsel uygulamalar açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye’de engelsiz müzecilik alanında yapılan uygulamaların mevcut durumunu ortaya koymakta ve erişilebilir turizm politikalarının kurumsal sürdürülebilirliğini tartışmaya açmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın kavramsal çerçeve başlığı altında engelsiz turizm, erişilebilirlik, erişilebilirlik türleri ve ilkeleri, Tarihi Yarımada’nın kültürel önemi gibi kavramlar üzerinde durulmuştur.

Engelsiz Turizm

Engelsiz turizm kavramı, bireylerin sahip oldukları bedensel, zihinsel, görsel ya da işitsel farklılıklara rağmen turizm faaliyetlerinden eşit şartlarda yararlanabilmesini hedefleyen bir anlayıştır (Oduncuoğlu ve Efendi, 2020). Bu kavram, sadece engelli bireylerle sınırlı kalmamakta; yaşlılar, hamile kadınlar, çocuklu aileler, geçici engeli olan bireyler ve kronik rahatsızlıkları bulunan kişileri de kapsamaktadır. Bu yönüyle engelsiz turizm, insan hakları temelli bir yaklaşımla, her bireyin seyahat etme, keşfetme ve kültürel değerlerle etkileşime girme hakkını korumayı amaçlamaktadır (Kaygısız ve Bulgan, 2015). Günümüzde turizm endüstrisi içerisinde erişilebilirliğin bir lüks değil, bir gereklilik olduğu yönünde farkındalık artmaktadır. Hem kamu kurumları hem özel sektör işletmeleri erişilebilir turizm uygulamalarını benimsemeye ve bu doğrultuda altyapı yatırımları yapmaya başlamıştır (Akıncı ve Sönmez, 2015). Ancak uygulamaların homojen olmadığı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde erişilebilirlik standartlarının yasal zorunluluklardan ziyade iyi niyet uygulamalarına dayandığı görülmektedir.

Engelsiz turizm, sürdürülebilirlik ilkesi ile de doğrudan ilişkilidir. Zira kapsayıcı turizm uygulamaları sadece engelli bireylerin değil, toplumun tüm kesimlerinin seyahat olanaklarına daha rahat ulaşmasını sağlar. Ulaşım, konaklama, yeme-içme, kültürel etkinlikler ve bilgiye erişim gibi temel turizm hizmetlerinin tüm bireyler için erişilebilir hâle getirilmesi, sosyal adaletin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, engelsiz turizm yalnızca fiziksel erişimi sağlamayı değil, aynı zamanda tutumların ve algıların da dönüştürülmesini öngörür (Timur ve Oğuz, 2019). Toplum genelinde farkındalık yaratılması, turizm çalışanlarının eğitilmesi ve engelli bireylerin taleplerine duyarlı hizmet modellerinin geliştirilmesi, bu dönüşümün temel taşları arasında yer almaktadır.

Erişilebilirlik Türleri ve İlkeleri

Erişilebilirlik, bireylerin bağımsız, güvenli ve eşit bir biçimde fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojilerine ve kamu hizmetlerine erişebilmesi anlamına gelir (Özispa ve Arabelen, 2020). Bu kavram, yalnızca fiziksel engellerin kaldırılmasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda zihinsel,

duyusal ve sosyal engellerin de dikkate alınmasını gerektirir. Uluslararası düzeyde erişilebilirlik, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi gibi belgelerle bir insan hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda da erişilebilirlik türleri genel olarak aşağıdaki başlıklar altında toplanmaktadır:

- Fiziksel Erişilebilirlik: Rampalar, asansörler, geniş kapılar, kaymaz zeminler ve engelli tuvaletleri gibi unsurları kapsar.
- İşitsel ve Görsel Erişilebilirlik: İşitme engelli bireyler için yazılı bilgilendirme panoları, görme engelliler için Braille alfabesiyle yazılmış materyaller ve sesli yönlendirme sistemleri bu kapsamdadır.
- Dijital Erişilebilirlik: Web sitelerinin ekran okuyucularla uyumlu olması, çevrim içi rezervasyon ve bilgi hizmetlerinin herkes tarafından kullanılabilir olması dijital kapsayıcılığın bir parçasıdır.
- Hizmete Erişim: Personelin erişilebilirlik konularında eğitilmiş olması, yardım isteme noktalarının varlığı ve kullanıcı dostu hizmet modellerinin geliştirilmesi bu başlık altında değerlendirilebilir.

Fiziksel, işitsel, dijital ve hizmete erişim türlerin her biri, engelsiz turizm anlayışının bütüncül olarak uygulanabilmesi için vazgeçilmez birer unsur olarak ifade edilmektedir.

Tarihi Yarımada'nın Kültürel Önemi

Tarihi Yarımada, İstanbul'un tarihî kimliğini şekillendiren en önemli merkezlerden biridir. Bizans ve Osmanlı imparatorluklarına başkentlik yapmış bu bölge, tarih boyunca dini, idari, ticari ve kültürel birçok işlevi aynı anda üstlenmiş; camiler, kiliseler, saraylar, medreseler, hanlar, hamamlar ve çarşılarla bezenmiştir. Bu alan; Topkapı Sarayı, Ayasofya, Sultanahmet Camii, Kapalıçarşı ve Süleymaniye Camii gibi dünya çapında bilinen yapıların yanı sıra sayısız müzeye de ev sahipliği yapmaktadır. Tarihi Yarımada, 1985 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir. UNESCO (2023), bu bölgenin kültürel peyzaj açısından olağanüstü evrensel değerlere sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, bölge yalnızca Türkiye'nin değil, dünya kültür mirasının korunması açısından da özel bir statüye sahiptir. Ancak bu değerli mirasın yalnızca belirli ziyaretçi profilleri tarafından değil, tüm bireyler tarafından erişilebilir olması, kültürel demokratikleşmenin sağlanması adına da büyük önem taşımaktadır (Gümüş, 2021).

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma desenine dayalı olarak yapılandırılmıştır. Nitel araştırmalar, araştırmacılara karmaşık sosyal olguları derinlemesine anlamaya yönelik esnek ve keşif odaklı yöntemler sunmaktadır (Creswell, 2012). Bu bağlamda, çalışmanın temel veri toplama yöntemleri gözlem ve doküman incelemesi olarak belirlenmiştir. Ayrıca, değerlendirmelerde sistematik bir çerçeve sağlamak amacıyla Dalgıç ve Kale (2014) tarafından geliştirilen "Müzelerde Erişilebilirlik Değerlendirme Ölçeği" esas alınmıştır. İlgili incelemelerde bu kapsamda yapılmış ve tablolastırılmıştır.

Veri toplama sürecinde, İstanbul'un Tarihi Yarımada bölgesinde yer alan beş farklı müze (Ayasofya Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi) ziyaret edilmiş ve her biri için yapılandırılmış gözlem formu kullanılmıştır. Gözlem sürecinde; fiziksel erişim, görsel-işitsel destekler, dijital erişim imkânları, rehberlik ve personel hizmetleri ile sosyal donatılar açısından değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca, her müzenin internet sitesi, resmi tanıtım broşürleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanan erişilebilirlik belgeleri de incelenmiştir.

Araştırmada kullanılan Dalgıç ve Kale (2014) tarafından geliştirilen ölçek, müzelerin erişilebilirlik düzeylerini beş ana başlık altında değerlendirmeye imkân tanımaktadır. (1) Fiziksel Erişim, (2) Görsel ve İşitsel Erişim, (3) Bilgiye Erişim, (4) Rehberlik ve Personel Hizmetleri, (5) Sosyal Alanlara Erişim. Her bir başlık altında belirlenen kriterler doğrultusunda 3 dereceli bir puanlama sistemi

kullanılmıştır: 0 = Yok, 1 = Kısmen Var, 2 = Tamamen Var. Elde edilen veriler, her müze için ayrı ayrı tablolastırılmış ve her bölümde yorumlanarak sunulmuştur. Bu yaklaşımla, müzelerin güçlü ve zayıf yönleri hem nitel gözleme hem de yapılandırılmış bir ölçek sistemine dayandırılarak ortaya konmuştur.

Çalışmada yer alan değerlendirmeler yalnızca kamuya açık alanlara ilişkin gözleme dayalıdır. Herhangi bir bireysel veri toplanmamış, müze personeliyle özel görüşmeler gerçekleştirilmemiştir. Bu yönüyle çalışma, akademik etik kurallara uygunluk taşımakta ve yalnızca kamusal verilere dayalı bir analiz sunmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, İstanbul'un Tarihi Yarımada bölgesinde yer alan ve yoğun ziyaretçi çeken beş seçkin müzede engelsiz turizm uygulamalarının mevcut durumunu analiz etmektir. Çalışma, fiziksel, işitsel, görsel ve hizmet erişimi bakımından müzelerin ne ölçüde kapsayıcı olduğunu değerlendirmeyi ve bu doğrultuda geliştirilebilecek stratejilere ışık tutmayı hedeflemektedir. Ayrıca, bu çalışma engelli bireylerin kültürel katılım haklarını savunmaya yönelik bir çerçeve de sunmaktadır (Darcy ve Buhalis, 2011).

Bulgular

Ayasofya Müzesi

Ayasofya Müzesi, Bizans dönemine ait mimari özellikleri, mozaikleri ve Osmanlı döneminden kalan yapısal izleriyle Türkiye'nin ve dünyanın kültürel miras alanları arasında öne çıkan bir yapıdır. UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan bu yapının erişilebilirlik düzeyi, tarihî koruma statüsü nedeniyle kısıtlı kalabilmektedir (UNESCO, 2023). Fiziksel erişim açısından ana girişe rampa yerleştirilmiş olmakla birlikte rampanın eğimi engelli bireyler için zorlayıcı olabilmektedir. İç mekânda dolaşım alanları sınırlı, koridorlar dar ve bazı sergi alanlarına erişim yalnızca merdivenle mümkündür. Görsel erişim açısından Braille alfabesi veya büyük punto bilgilendirme materyali bulunmamaktadır. İşitsel erişim için kulaklık sistemleri ya da sesli rehber uygulamaları mevcut değildir (Yıldırım, 2020). Bu durum, görsel erişilebilirlik açısından bir eksikliktir.

Engelli tuvaleti müze çevresinde yer almakta ve belirli aralıklarla temin edilebilmektedir; ancak kapalı alanlar içindeki ulaşılabilirlik düzeyi sınırlıdır. Ziyaretçilerin büyük kısmının ayakta uzun süre geçirdiği alanlarda dinlenme noktalarının azlığı ve iç mekândaki dar koridor yapısı, özellikle hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler için zorluk yaratmaktadır. Ayasofya'da asansör bulunmamakta; bu da üst katlara çıkışı yalnızca merdivenle sınırlı kılmaktadır. UNESCO koruma statüsü gereği yapısal değişikliklerin zor olması, bu durumun kalıcı bir sorun olarak devam etmesine neden olmaktadır (Yıldırım, 2020).

Sonuç olarak Ayasofya Müzesi, erişilebilirlik bakımından bazı temel düzenlemelere sahip olsa da, işitsel ve görsel erişim imkânlarının eksikliği ile asansör gibi donanımsal desteklerin yokluğu sebebiyle engelsiz turizm açısından sınırlı bir örnek teşkil etmektedir. Rehberlik hizmetleri sınırlı düzeyde olup, personelin engellilere yönelik özel bir eğitime sahip olup olmadığına dair bulguya ulaşılamamıştır. Sosyal alanlar açısından ise dinlenme bölümleri sınırlıdır ve engelli tuvaleti yalnızca dış mekânda bulunmaktadır.

Tablo 1. Ayasofya Müzesi'ne Yönelik Bulgular

Erişilebilirlik Alanı	Puan	Açıklama
Fiziksel Erişim	1	Rampalar mevcut ancak standart dışı
Görsel ve İşitsel Erişim	0	Braille veya sesli rehber sistemi yok
Bilgiye Erişim	1	Yönlendirme levhaları sınırlı
Rehberlik ve Personel Hizmetleri	1	Sınırlı destek, sistematik eğitim yok
Sosyal Alanlara Erişim	1	Dinlenme alanı ve engelli tuvaleti dış mekânda

Bu bulgular, Ayasofya Müzesi'nin erişilebilirlik düzeyinin "kısmi" kategoride değerlendirilebileceğini göstermektedir. Tarihî yapı niteliği, fiziksel müdahalelerin sınırlandırılmasına neden olsa da, dijital çözümlerle desteklenebilecek alanlarda gelişim potansiyeli bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi

Topkapı Sarayı Müzesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık dört yüzyıl boyunca idari ve ikamet merkezi olmuş, günümüzde ise müze olarak hizmet veren büyük ve çok bölmeli bir yapılar kompleksidir. Geniş bir alan üzerine kurulu olan bu müze, hem mimari açıdan hem de sahip olduğu kültürel miras değerleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Fiziksel erişim açısından değerlendirildiğinde, saray kompleksi içinde bazı avlular düz zeminli ve rampalı yapısıyla erişime kısmen uygundur. Ancak tarihi yapıların korunması ilkesi gereği, birçok bölümde rampa ya da asansör yer almamaktadır. Özellikle Harem Dairesi gibi belirli bölümlere giriş, merdivenlerle sınırlı olduğundan hareket kısıtlı bireyler için zorluk teşkil etmektedir. Öte yandan dış avlularda dolaşımı kolaylaştıran geniş yollar ve açık alanlar, bazı bölümlerde rahat bir erişim imkânı sunmaktadır (Özdemir ve Akçay, 2018).

Topkapı Sarayı'nda yönlendirme levhaları mevcuttur ancak çoğunlukla görsel odaklıdır. İşitsel erişim sağlayacak kulaklık sistemleri veya sesli rehberlik hizmetleri belirli alanlarda sunulsa da, bu sistemlerin güncelliği ve erişimi zaman zaman yetersiz kalmaktadır. Müze personeli ise yönlendirme ve destek sunma konusunda çoğunlukla ilgili ve yardımcıdır. Engelli bireyler için özel tuvalet imkânı vardır; ancak bu tuvaletlere ulaşım, saray kompleksi içerisindeki yönlendirme eksiklikleri nedeniyle kolay olmamaktadır. Restoran ve hediyelik eşya bölümleri ise genel olarak giriş düzeyinde yer aldığından erişime daha açıktır.

Tablo 2. Topkapı Sarayı Müzesi'ne Yönelik Bulgular

Erişilebilirlik Alanı	Puan	Açıklama
Fiziksel Erişim	1	Açık alanlar düz zeminli ancak asansör yok
Görsel ve İşitsel Erişim	0	Braille materyal ve sesli rehber bulunmamakta
Bilgiye Erişim	1	Yönlendirme levhaları mevcut, dijital içerik eksik
Rehberlik ve Personel Hizmetleri	1	Yardımcı personel var, sistematik eğitim yok
Sosyal Alanlara Erişim	1	Hediyelik alanlara erişim var, dinlenme alanı sınırlı

Topkapı Sarayı Müzesi, fiziksel olarak kısmen erişilebilir alanlar sunsa da, teknolojik altyapı eksikliği ve dijital erişim unsurlarının sınırlılığı nedeniyle engelsiz turizm kriterlerine tam anlamıyla uygun değildir. Tarihi doku ile erişilebilirlik standartlarını dengeleyecek yaratıcı çözümler bu alandaki gelişimi destekleyecektir. Sonuç olarak Topkapı Sarayı Müzesi, geniş açık alanları ve bazı uyumlu düzenlemeleri ile erişilebilirliğe kısmen olanak tanımaktadır. Ancak tarihi dokunun getirdiği sınırlılıklar ve eksik yönlendirme sistemleri, engelsiz turizm standartlarına ulaşılmasını güçleştirmektedir.

Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Osmanlı dönemi sivil mimarisinin önemli örneklerinden biri olan İbrahim Paşa Sarayı'nda hizmet vermektedir. Yapının tarihi niteliği bazı fiziksel düzenlemeleri sınırlasa da, müze yönetimi çeşitli alanlarda erişilebilirlik konusunda iyileştirmeler yapmaya çalışmaktadır. Müze girişinde erişime uygun bir rampa bulunmakta; ancak bu rampanın eğimi ve genişliği her kullanıcı için uygun olmayabilir. Müzenin bazı bölümleri yalnızca merdivenle erişilebilir durumdadır. Bu durum özellikle tekerlekli sandalye kullanan bireyler açısından ciddi bir erişim engeli oluşturmaktadır. Asansör bulunmaması, yapının tüm bölümlerine eşit erişimi imkânsız kılmaktadır (Aydın ve Sezgin, 2022).

Yönlendirme levhaları sade ve okunabilir olmakla birlikte, çok dilli açıklamalar ve görme engellilere yönelik Braille alfabeli materyaller mevcut değildir. Müze içinde sesli rehberlik veya interaktif bilgilendirme sistemlerinin bulunmaması da erişimi sınırlandırmaktadır. Müze personelinin engelli bireylere destek sağlama konusundaki yaklaşımı genel olarak olumludur; ancak sistematik bir eğitimden geçip geçmedikleri belirsizdir. Engelli tuvaleti mevcut değildir. Müze bünyesinde

dinlenme alanlarının azlığı, özellikle yaşlı ziyaretçiler ve hareket kısıtlı bireyler için ek zorluklar yaratmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Türk ve İslam Eserleri Müzesi erişilebilirlik yönünden önemli eksiklikler barındırmakta; fiziksel yapının kısıtlayıcılığı kadar teknolojik desteklerin ve personel eğitiminin yetersizliği de bu duruma katkıda bulunmaktadır.

Tablo 3. Türk ve İslam Eserleri Müzesi’ne Yönelik Bulgular

Erişilebilirlik Alanı	Puan	Açıklama
Fiziksel Erişim	1	Rampa var ancak yüksek eğimli, üst katlara erişim yok
Görsel ve İşitsel Erişim	0	Braille, sesli rehber ve altyazılı içerikler yok
Bilgiye Erişim	1	Yazılı bilgilendirme var, okunabilirlik sınırlı
Rehberlik ve Personel Hizmetleri	1	Yardımcı personel desteği kısıtlı ve sistemsiz
Sosyal Alanlara Erişim	0	Dinlenme alanı ve engelli tuvaleti mevcut değil

Bu değerlendirme doğrultusunda Türk ve İslam Eserleri Müzesi, erişilebilirlik bakımından ciddi yapısal ve işlevsel eksikliklere sahiptir. Özellikle erişim teknolojileri ve personel eğitimi açısından yapılacak yatırımlar, müzenin kapsayıcılığını artıracaktır.

İstanbul Arkeoloji Müzesi

İstanbul Arkeoloji Müzesi, Türkiye’nin ilk müzecilik girişimlerinden biri olarak kabul edilen ve 19. yüzyılın sonlarında kurulan önemli bir kültürel miras alanıdır. Müze; Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi ve Çinili Köşk olmak üzere üç ayrı yapıdan oluşmaktadır. Farklı mimari dönemlere ait bu yapılar, erişilebilirlik açısından çeşitlilik ve zorluklar barındırmaktadır. Fiziksel erişim açısından, müzenin ana binasına girişte birkaç basamak bulunmakta, ancak rampa ile desteklenen bir yan giriş de mevcuttur. Rampaların eğimi ve genişliği çoğunlukla yeterli olmakla birlikte, bazı geçiş alanlarında eğim standartların üzerindedir. Asansör erişimi yalnızca belirli katlarda mümkündür; tüm bölümleri kapsayan bütüncül bir erişim sisteminden söz edilememektedir (Koç ve Erten, 2020).

Görsel-işitsel erişilebilirlik açısından ise önemli eksiklikler gözlemlenmektedir. Müze içerisindeki bilgi panoları çoğunlukla Türkçe hazırlanmış ve basit yazı karakteri kullanılmıştır; ancak Braille alfabesi ya da sesli açıklama sistemlerine yer verilmemiştir. Dijital rehberlik sistemleri de henüz yaygınlaşmamış durumdadır. Tuvaletler, fiziksel erişim açısından engelli kullanıcılar için uygun değildir. Özellikle dar koridorlar ve merdivenli geçişler bu alanlara erişimi güçleştirmektedir. Oturma alanlarının azlığı, müzeyi gezen hareket kısıtlı bireylerin dinlenme ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Ayrıca personelin erişilebilirlik konusunda eğitim alıp almadığına dair bir göstergeye rastlanmamıştır. İstanbul Arkeoloji Müzesi’nin, hem tarihî yapıların korunması hem de erişilebilirlik ilkelerine uyum sağlama arasında bir denge kurması gerektiği açıktır. Tarihî dokuya zarar vermeden geliştirilecek taşınabilir çözümler, erişimi kolaylaştırabilir. Bu bağlamda müze, engelsiz turizm açısından potansiyel barındırmakla birlikte mevcut durumda sınırlı erişim sunmaktadır.

Tablo 4. İstanbul Arkeoloji Müzesi’ne Yönelik Bulgular

Erişilebilirlik Alanı	Puan	Açıklama
Fiziksel Erişim	1	Rampa mevcut ancak düzensiz ve bazı binalara erişim yok
Görsel ve İşitsel Erişim	0	Braille, sesli rehber ve altyazı gibi destekler bulunmamaktadır
Bilgiye Erişim	1	Panolar mevcut, web sitesi erişilebilir değil
Rehberlik ve Personel Hizmetleri	1	Yardım sunuluyor ancak sistematik eğitim eksik
Sosyal Alanlara Erişim	1	Bazı alanlara erişim kolay, dinlenme noktaları sınırlı

İstanbul Arkeoloji Müzesi, tarihî yapısı ve çok katmanlı fiziksel düzeni nedeniyle erişilebilirliği en zor sağlanan müzelerden biridir. Bununla birlikte, dijital çözümlerle desteklenecek fiziksel dönüşümler, bu eksiklikleri önemli ölçüde azaltabilir.

İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi

İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, Gülhane Parkı içinde yer alan ve İslam medeniyetinin bilimsel katkılarını sergileyen nadide müzelerden biridir. Müze, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in öncülüğünde oluşturulmuş koleksiyonla 2008 yılında ziyarete açılmıştır. Yeni bir yapıda kurulmuş olması, diğer tarihi müzelere kıyasla erişilebilirlik açısından daha avantajlı bir altyapıya sahip olmasını sağlamaktadır. Fiziksel erişim bakımından müze genel olarak düz zeminli bir alanda konumlanmış ve giriş rampaları, geniş kapılar ve erişime uygun sergi salonları ile desteklenmiştir. İç mekânda koridorlar geniş tutulmuş ve engelli bireylerin rahat dolaşımı mümkün kılınmıştır. Asansör ihtiyacı duyulmadan tek katlı yapının tamamında erişim mümkündür (Sezgin ve Bilgin, 2021).

Müzenin bilgi panoları büyük puntıyla hazırlanmış, Türkçe ve İngilizce bilgilendirme metinlerine yer verilmiştir. Ancak görme engelli bireyler için Braille alfabesiyle materyal ve sesli rehber sistemleri henüz bulunmamaktadır. Bu durum, görsel erişim açısından eksiklik teşkil etmektedir. İşitme engelliler için görsel destek sunan ekranlı bilgilendirme sistemleri de sınırlıdır. Engelli tuvaleti girişe yakın bir noktada bulunmakta ve yeterli genişlikte tasarlanmıştır. Sosyal donatılar arasında yer alan dinlenme alanları ve hediyelik eşya bölümleri de erişilebilir konumda yer almaktadır. Personel, ziyaretçilere yardımcı olmakta istekli davranmakta; ancak erişilebilirlik konusunda özel bir eğitime sahip olup olmadıkları belirsizdir. İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, erişilebilirlik açısından olumlu örnekler arasında yer almakla birlikte; teknolojik destek sistemlerinin eksikliği ve görsel-işitsel araçların yetersizliği nedeniyle tam anlamıyla kapsayıcı bir deneyim sunamamaktadır. Bu eksiklikler, dijital dönüşüm projeleriyle kısa sürede giderilebilecek niteliktedir.

Tablo 5. İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi'ne Yönelik Bulgular

Erişilebilirlik Alanı	Puan	Açıklama
Fiziksel Erişim	2	Geniş koridor, rampalı giriş ve tek katlı yapı
Görsel ve İşitsel Erişim	1	Görsel düzen yeterli, Braille ve sesli sistem eksik
Bilgiye Erişim	1	Panolar yeterli, web sitesi erişilebilir değil
Rehberlik ve Personel Hizmetleri	1	Yardımcı personel var, ancak sistematik eğitim yok
Sosyal Alanlara Erişim	2	Engelli tuvaleti ve oturma alanları erişilebilir

İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, erişilebilirlik açısından tarihî yapıya sahip diğer müzelere kıyasla daha yüksek bir performans göstermektedir. Yapısal avantajlarını dijital çözümlerle desteklemesi durumunda, engelsiz müzecilik alanında örnek bir uygulama hâline gelebilir.

Genel Değerlendirme

Bu çalışmada incelenen beş müze, İstanbul'un Tarihi Yarımada bölgesinde yer alan ve tarihî, kültürel ve mimari bakımdan ülke genelinde en çok ziyaret edilen kurumlardır. Ancak erişilebilirlik açısından değerlendirildiğinde, söz konusu müzelerin aynı düzeyde hizmet sunmadıkları ve erişilebilirlik uygulamalarının hem yapısal hem de yönetsel faktörlerden etkilendiği görülmüştür.

Öncelikle fiziksel erişim açısından bakıldığında, tarihi dokunun korunması zorunluluğu nedeniyle bazı müzelerde (örneğin Ayasofya, Arkeoloji Müzesi) yapısal müdahaleler sınırlı kalmakta; bu durum özellikle tekerlekli sandalye kullanan bireyler için ciddi kısıtlar yaratmaktadır. Buna karşılık İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi gibi daha modern yapılar, fiziksel erişimi daha yüksek oranda sağlamaktadır. Topkapı Sarayı gibi geniş açık alanlara sahip müzelerde ise fiziksel erişim karma bir tablo sunmaktadır.

Görsel ve işitsel erişim olanakları açısından tüm müzelerde ciddi eksiklikler tespit edilmiştir. Özellikle Braille materyallerin, sesli rehber sistemlerinin ve işaret dili destekli içeriklerin neredeyse hiçbir kurumda bulunmaması, erişilebilir müzecilik anlayışının bu alanlarda henüz yeterince benimsenmediğini göstermektedir. Bu bulgu, Dalgıç ve Kale (2014) tarafından geliştirilen ölçeğin ilgili boyutlarında düşük puanlarla da örtüşmektedir.

Bilgiye erişim bağlamında, panoların dil çeşitliliği bakımından gelişmiş olduğu (Türkçe-İngilizce), ancak görme engelliler ya da dijital erişim kullanıcıları için yeterli düzeyde optimize edilmediği tespit edilmiştir. Web sitelerinin çoğu erişilebilir tasarım ilkelerine uygun değildir ve mobil cihaz kullanıcılarına yönelik özelleştirilmiş içerikler sunmamaktadır (Altuntaş ve Karaca, 2019).

Rehberlik ve personel hizmetleri açısından olumlu örneklerle rastlanmakla birlikte, bu desteklerin sistematik eğitime dayanmadığı ve bireysel inisiyatifle yürütüldüğü görülmüştür. Bu durum, hizmet kalitesinde istikrarsızlığa neden olmaktadır. Oysa erişilebilir turizmde personel farkındalığı ve profesyonel yaklaşım, fiziksel erişimin dahi önüne geçebilecek bir öneme sahiptir (Darcy ve Buhalis, 2011). Sosyal alanlara erişim bakımından ise, engelli tuvaleti, oturma alanı ve hediyelik eşya bölümlerinin çoğu müzede ya sınırlı ya da yönlendirme eksikliği nedeniyle işlevsiz kalmaktadır. Bu durum, kullanıcı deneyimini olumsuz etkilemekte ve ziyaret süresini kısaltmaktadır.

Sonuç olarak, Tarihi Yarımada'daki müzelerin erişilebilirlik düzeyleri arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Fiziksel yapıların yanı sıra dijital çözümler, rehberlik sistemleri ve kurumsal stratejiler açısından da müzeler arasında eşgüdüm sağlanamamıştır. Uygulamada karşılaşılan bu dağınıklık, ulusal bir erişilebilirlik politikası çerçevesinde standardizasyon ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır. Yukarıda incelenen müzeler, İstanbul'un Tarihi Yarımada bölgesinde yer alan ve kültürel miras bakımından büyük öneme sahip kurumlardır. Ancak erişilebilirlik uygulamaları açısından bu kurumlar arasında hem olumlu örnekler hem de ciddi eksiklikler gözlemlenmiştir. Bu durum, her müzenin farklı tarihî yapısı, yönetim politikaları ve fiziksel koşulları ile ilişkilidir.

Ayasofya ve İstanbul Arkeoloji Müzesi gibi daha eski ve koruma altındaki yapılar, erişilebilirlik uygulamaları açısından ciddi yapısal kısıtlamalar barındırmaktadır. Özellikle asansör eksikliği, dar geçiş alanları ve yönlendirme yetersizlikleri dikkat çekmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi, geniş açık alanları ve kısmen düzenlenmiş rampalarıyla daha erişilebilir bir profil sunmasına rağmen, içerideki bölümlere girişte merdivenlerin hâkim olması erişimi sınırlandırmaktadır. Türk ve İslam Eserleri Müzesi, merkezi konumu ve fiziksel potansiyeline rağmen erişilebilirlik yönünden en zayıf halkalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Görsel-işitsel desteklerin ve personel eğitiminin yokluğu bu sonucu güçlendirmektedir. Buna karşılık, İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, çağdaş yapısı ve kullanıcı dostu planlaması sayesinde diğer müzelere kıyasla erişilebilirlik açısından daha olumlu bir tablo çizmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, tüm müzelerde ortak eksiklikler; sesli rehber sistemleri, Braille alfabeli materyaller, dijital yönlendirme ekranları ve engelli kullanıcılar için erişilebilir sosyal alanlar gibi destekleyici donanımların yetersizliğidir. Ayrıca, erişilebilirlik konusunda eğitim almış personelin bulunmaması da önemli bir boşluk olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Tarihi Yarımada'daki müzelerin erişilebilirlik düzeylerinin geliştirilmesi için bütüncül bir politika gerekmektedir. Fiziksel yapıların sınırları içinde uygulanabilecek taşınabilir çözümler, dijital destek sistemlerinin yaygınlaştırılması ve personel eğitimi, bu kurumların engelsiz turizm ilkeleriyle uyumunu artıracaktır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, İstanbul'un Tarihi Yarımada bölgesinde yer alan ve ziyaretçi yoğunluğu yüksek olan beş müzenin engelsiz turizm bağlamında erişilebilirlik düzeylerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Yapılan gözlemler ve belge taramaları, her bir müzenin farklı yapısal özellikler taşıdığını ve erişilebilirlik düzeylerinde belirgin farklılıklar bulunduğunu ortaya koymuştur. Özellikle Ayasofya ve İstanbul Arkeoloji Müzesi gibi koruma altındaki tarihî yapılar, fiziksel düzenlemeler açısından önemli sınırlılıklara sahiptir. Buna karşın, İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi gibi daha yeni yapılar, erişim açısından daha olumlu bir tablo sergilemektedir.

Ortak eksiklikler arasında işitsel-görsel bilgilendirme sistemlerinin yetersizliği, Braille alfabesi veya sesli rehberlik araçlarının bulunmaması, personelin erişilebilirlik konusunda yeterince donanımlı olmaması ve dijital erişim sistemlerinin yaygınlaşmamış olması öne çıkmaktadır. Elde edilen bulgular, bu alanların erişilebilirlik açısından bütüncül bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Fiziksel Erişim ve Donanım:

- Rampaların eğimi ve genişliği evrensel standartlara göre yeniden düzenlenmelidir.
- Asansör olmayan çok katlı alanlara alternatif taşınabilir çözümler (mobil platformlar, erişim rampaları vb.) entegre edilmelidir.
- Tuvaletler, sosyal alanlar ve dinlenme noktaları engelli bireylerin kullanımına uygun biçimde yeniden planlanmalıdır.

İşitsel-Görsel ve Dijital Erişim:

- Braille alfabesiyle hazırlanmış yönlendirme levhaları ve bilgi materyalleri müze içeriğine entegre edilmelidir.
- Sesli rehber sistemleri ve çok dilli dijital bilgilendirme ekranları yaygınlaştırılmalıdır.
- Web siteleri ve mobil uygulamalar erişilebilir tasarım ilkelerine göre güncellenmelidir.

Personel Eğitimi ve Kurumsal Farkındalık:

- Müze personeline yönelik erişilebilirlik ve engelli bireylerle iletişim konularında düzenli eğitim programları uygulanmalıdır.
- Kurumsal düzeyde erişilebilirlik politikası geliştirilmeli ve izleme mekanizmaları kurulmalıdır.

Politika ve Yönetişim:

- Kültürel miras alanlarında erişilebilirliğin geliştirilmesi, yerel yönetimler ve Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında koordineli bir biçimde yürütülmelidir.
- Müze yönetimleri, erişilebilirlik düzeylerine ilişkin periyodik raporlar hazırlayarak kamuoyuna açık şekilde paylaşmalıdır.

Bu önerilerin hayata geçirilmesi, yalnızca engelli bireylerin değil; yaşlılar, çocuklu aileler ve geçici kısıtlılığı olan bireylerin de kültürel deneyimlere daha kapsayıcı biçimde katılmalarını sağlayacaktır. Dolayısıyla engelsiz turizmin geliştirilmesi, hem kültürel mirasa erişimi yaygınlaştırmakta hem de toplumsal eşitliği destekleyen bir kamu hizmeti anlayışının gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Akıncı, Z. ve Sönmez, N. (2015). Engelli Bireylerin Erişilebilir Turizm Beklentilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma. *Anatolia Turizm Araştırmaları*, 26(1): 97-113.
- Altuntaş, M. ve Karaca, E. (2019). Kültürel Miras Alanlarında Erişilebilirlik Uygulamalarının Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. *Turizm Akademik Dergisi*, 6(2): 141-160.
- Aydın, Z. ve Sezgin, B. (2022). Engellilerin Kültürel Alanlara Erişimi: Türk ve İslam Eserleri Müzesi Örneği. *Kültürel Miras ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 45-58.
- Creswell, J.W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative And Qualitative Research*. London: Pearson Education.
- Darcy, S. ve Buhalis, D. (2011). Introduction: From Disabled Tourists to Accessible Tourism. In S. Darcy ve D. Buhalis (Eds.). *Accessible Tourism: Concepts and Issues*. Channel View Publications.
- Dalgıç, S. ve Kale, H. (2014). Engelli bireyler için müzelerde erişilebilirlik: Fiziksel ve bilişsel erişim örüntüleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 29(2): 183-204.

- Gümüş, M. (2021). Kültürel miras alanlarında erişilebilirlik ve ziyaretçi deneyimi. *Kent ve Toplum Dergisi*, 2(1): 77–92.
- Kaygısız, Ü. ve Bulgan, G. (2015). İnsan Hakları Çerçevesinde Engellilerin Seyahat Hakkı ve Avrupa Birliğindeki Yasal Düzenlemeler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 49: 98-106.
- Koç, M. ve Erten, A. (2020). Tarihi Yapılarda Erişilebilirlik: İstanbul Arkeoloji Müzesi üzerine Bir Değerlendirme. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 55(2): 89–101.
- Oduncuoğlu, F. ve Efendi, M. (2020). Engelli Turizmde Turist Rehberliği Uygulamaları Üzerine Niteliksel Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*, 15(60): 708-727
- Özdemir, S. ve Akçay, V. (2018). Müze Erişilebilirliği Bağlamında Bir İnceleme: Topkapı Sarayı Örneği. *İstanbul Kültürel İncelemeler Dergisi*, 4(1): 33–50.
- Özispä, N. ve Arabelen, G. (2020). Fiziksel Engelli Bireyler İçin Toplu Taşımaya Yönelik Erişilebilirlik Stratejileri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2: 227-248.
- Sezgin, F. ve Bilgin, A. (2021). Bilim Tarihinin İzinde: İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi Üzerine Değerlendirmeler. *Müze ve Eğitim Dergisi*, 7(2): 113–127.
- Timur, B. ve Oğuz, Y.E. (2019). Eskişehir Erişilebilir Turizme Uygun mu? *Journal of Recreation and Tourism Research*, 6(4): 360-371.
- UNESCO. (2023). Historic Areas of Istanbul. <https://whc.unesco.org/en/list/356/> (Çevrimiçi). Erişim Tarihi: 05.04.2025.
- Yıldırım, N. (2020). Ayasofya'nın Mimari Yapısı ve Erişilebilirlik Sorunları. *Tarih ve Mekân Dergisi*, 9(1): 65–80.